

Zapiski bibliograficzne

NIEMCY W DOBIE IMPERIALIZMU

Niemcy wilhelmińskie

KLAUS EPSTEIN: Erzberger's political operations: a case study. „Journal of Central European Affairs”. July 1959, s. 174—179.

Epstein, autor obszernej biografii głośnego działacza lewego skrzydła Partii Centrowej, Erzbergera, przedstawia jego zabiegi w celu skierowania ofensywy niemieckiej w 1915 r. przeciw Serbii i podania ręki Turkom. Zabiegi te, które znalazły przychylnie ucho kanclerza Bethmann-Hollwega, rozbiły się o opór szefa sztabu generalnego Falkenhayna, który sądził, że losy wojny mogą się rozstrzygnąć tylko na froncie zachodnim.

Republika Weimarska

KURT SONTHEIMER: Der Tatkreis. „Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte”. 3/1959, s. 229—260.

Od chwili objęcia redakcji miesięcznika „Die Tat” przez Hansa Zehrera w 1929 r. nakład tego czasopisma zwiększył się 20-krotnie i żadne inne pismo nie mogło się z nim mierzyć, jeżeli chodzi o wpływ na inteligencję. „Die Tat” stała bardzo blisko narodowego socjalizmu i głosząc tę ideologię w sposób inteligentny, choć mętny, zrobiła ją — jak pisze autor — „salonfähig”. Zadanie swoje Zehrer upatrywał: w bezwzględnej walce przeciw „systemowi wersalskiemu i weimarskiemu”, przeciw kapitalizmowi, liberalizmowi i socjalizmowi, w głoszeniu haseł „konserwatywnej rewolucji”, zasad ustroju stanowego opartego na autorytecie, „pruskiego socjalizmu”, upadku dotychczasowego porządku światowego. Przeciwi burżuazji z jednej i masom z drugiej strony, podkreślano — idąc tu za Karolem Mannheimem — rolę inteligencji, urzędników

i drobnomieszczan w nowoczesnym świecie. Pod koniec Republiki Zehrer liczył na Hindenburga i Schleichera, na zwycięstwo Georga Strassera w ruchu hitlerowskim i na „wolne związki zawodowe”. Autor artykułu podkreśla odpowiedzialność „Die Tat” za przygotowanie hitleryzmowi drogi wśród inteligencji, równocześnie zaś alogiczność i mistyczny charakter ideologii tej grupy. W ostatnim zdaniu autor niepokoi się rolą dawnych współpracowników i czytelników „Die Tat” w dzisiejszej NRF i zapytuje, „czy w naszej obecnej sytuacji występują oni z zasadami oczyszczonymi przez historyczne doświadczenie?”

Niemcy hitlerowskie

MACALISTER BROWN: The Third Reich's mobilisation of the German Fifth Column in Eastern Europe. „Journal of Central European Affairs”. July 1959, s. 128—148.

Artykuł oparty na dokumentach znajdujących się w rękach amerykańskich a nie przeznaczonych do publikacji (!?), maluje typowe dla hitleryzmu spory kompetencyjne o kierownictwo „piątej kolumny”. Oto instancje, które do tego pretendowały: 1) Verband der deutschen Volksgruppen in Europa, założony w 1922 r. i podporządkowany Auswärtiges Amt, 2) Auslandsorganisation der NSDAP, założona w 1931 r., kierowana od 1933 r. przez Ernesta Bohle, 3) Volksdeutsche Mittelstelle, założona przez Hessa w 1936 r. bez zawiadomienia o tym ministra spraw zagranicznych Neuratha, od 1937 r. kierowana przez Wernera Lorenza, 4) Auswärtiges Amt i przedstawiciele dyplomatyczni, reprezentujący z reguły kurs umiarkowany, 5) gauleiterzy okręgów nadgranicznych,

6) Himmler, SD, Gestapo i SS, 7) Ministerstwo propagandy, które w 1939 r. doprowadziło do ostrego starcia Ribbentropa z Goebbelsem, 8) Hitler osobiście z pominięciem odpowiednich instancji. Z tajnych dokumentów dowiadujemy się, że gauleiter Koch skarżył się 18 marca 1939 r. na „dziecinna, głupią politykę” zwlekania w stosunku do Klajpedy i zalecał stosowanie „faktów dokonanych”. W rezultacie tej gorliwości, która zaniepokoiła Volksdeutsche Mittelstelle, zastępca Führera Hess zakazał wykonywania rozkazów Kocha odnośnie do Klajpedy.

IRENA BEDNAREK: Kulisy wielkiej zbrodni. Opracowała... Katowice 1959, Wydawnictwo „Śląsk”, s. 205. 3 nb., ilustracje.

Na kanwie opisu przebiegu procesu norymberskiego autorka, posługując się szeroko wypowiedziami oskarżycielskimi prokuratorów, zeznaniami licznych świadków oraz obrony oskarżonych i ich obrońców — przedstawia kulisy wielkich zbrodni hitlerowskich. Autorka postawiła sobie za cel objaśnić zbrodnie te historycznie.

Nie ma przy tym — w założeniu — ambicji ściśle naukowych, chociaż mimo posługiwania się reportażową anegdotą, książka ma duże wartości poznawcze. Autorka wyjaśnia historię powstania i rozwój obozów koncentracyjnych po r. 1933. W porządku chronologicznym przedstawiono w książce całe pasmo przestępstw m. in. kulisy mordu na przywódcy SA Röhmie i na „starej gwardii” SA. Autorka pisze dalej o sytuacji wewnętrznej w Austrii w czasie poprzedzającym zamordowanie E. Dollfussa. Śmierć Hindenburga umożliwiła Hitlerowi połączenie stanowiska kanclerza i prezydenta i to też zostało w książce wnikliwie naświetlone.

Sprawy anszlusu, zajęcie Czechosłowacji, rozmowy przywódców hitlerowskich z Beckiem i wreszcie okupacja Polski i początek wojny to dalsze tematy, które opracowała autorka wydobywając z nich zasadnicze szczegóły zgodnie z problematyką książki.

Książka zawiera w dodatku skład imienny Trybunału Norymberskiego oraz listę oskarżonych wraz z zasądzonymi wyrokami. Ponadto praca zaopatrzona jest w niedużą bibliografię i wyjaśnienie, skąd autorka czerpała materiał dokumentarny z przebiegu procesu.

HANS-JOACHIM DÖRING: Die Motive der Zigeuner-Deportation vom Mai 1940. „Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte”. Stuttgart, 7. Jhg. 1959. H. 4, s. 418—428.

Artykuł omawia zagadnienie prześladowania i deportacji Cyganów przez władze hitlerowskie. Zagadnieniu temu nie poświęcano dotąd w historiografii większej uwagi.

Bazując na szerokim materiale, na który składają się przeważnie ustawy i zarządzenia władz hitlerowskich, autor udowadnia, że nie kierowano się zawsze względami rasowymi, a w każdym razie nie wyłącznie. Faktem wszakże pozostaje — jak pisze autor — że wszyscy Cyganie uwięzieni w Oświęcimiu, o ile nie pomierali z wycieńczenia, zostali do ostatniego człowieka wymordowani w komorach gazowych w początku sierpnia 1944 r.

Artykuł jest ciekawym i bardzo szczegółowo opracowanym przyczynkiem do badań nad zagadnieniem masowych zbrodni hitlerowskich i przynosi dużo materiału także do kwestii deportacji ludności narodowości polskiej oraz żydowskiej.

Niemcy w czasie II wojny światowej

W. A. NOWODRAN: Napadnienie gitlerowskiej Giermanii na Polszu w 1939 godu. „Nowaja i nowiejszaja istorija”, 4/1959, s. 19—35.

Artykuł omawia przebieg działań wojennych we wrześniu 1939 r. jako rezultat zdradzieckiej i reakcyjnej polityki prowadzonej przez sanacyjną klikę obszarników i burżuazji rządzących Polską, przeciwstawiając męstwo mas ludowych tchórzostwu oficerów. Autor odzruca z oburzeniem fałsze szerzone na

Zachodzie w sprawie akcji, którą wojska radzieckie podjęły wyłącznie w celu lokalizacji wojny, powstrzymania nawały faszystowskiej i ochrony ludności ukraińskiej i białoruskiej.

Zur „Umsiedlung” der Juden im Generalgouvernement. „Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte”, 3/1959, s. 333—336.

Wśród opublikowanych tu wspomnień świadków eksterminacji Żydów znajdują się wstrząsające „Zapiski niemieckiego plutonowego”, których autorem jest Wilhelm Cornides, redaktor „Europa-Archiv”.

Adam von Trott und das State Department. „Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte” 3/1959, s. 318—332.

Opublikowane tu zostały dokumenty dotyczące kontaktów nawiązanych przez Adama von Trotta, przedstawiciela konserwatywnego ruchu oporu przeciw Hitlerowi, który we wrześniu 1939 r. zdołał wymknąć się z Niemiec do Ameryki.

GÜNTER SCHÜTZE: Französische Vorschläge zur europäischen Sicherheit und zur Lösung der Berlin-Krise. „Europa-Archiv”, nr 11/1959, s. 336—348.

Wśród różnych koncepcji rozwiązania kryzysu berlińskiego, jakie powstały po nocy radzieckiej z 27 listopada 1958 r. duży rozgłos zyskały projekty wysunięte przez polityków francuskich. Na wstępie autor omawia opinie wyrażone przez oficjalnych przedstawicieli V republiki. Cytuje więc wypowiedzi gen. de Gaulle'a, premiera Debré i ministra spraw zagranicznych Couve de Murville. Dokładnie przedstawiony został plan Mendès-France'a i Jules Mocha i gen. Gallois, specjalisty od broni raketowej. Autor zwraca uwagę na znaczenie, jakie posiada problem berliński w projektach „Disengagement” Mendès-France'a i Mocha. Plan gen. Gallois, dotyczący militarnych aspektów problemu Berlina, przedstawiony został oddzielnie.

Zestawili: J. K., J. Kr. i J. M.